

ÚTTALANUL

REGÉNYRÉSZLET

Sulhóf József

Emlékeztetni akarsz rá, most akarsz emlékeztetni, hogy az örültek-házában születtem, ott nevelkedtem én is, húgom is. Mert az anyám gyógyíthatatlan búskomor volt, de csendes, hozzáférhető, értelmes, csak sohasem nevetett és sohasem sírt, érzéketlen volt bizonyos érzések, fájdalmak iránt. Talán ha idejében gyógyították volna, ha megelék az okot, ami kiváltotta, de ki tudja, mióta tartott már, mire... Az apám paranoiás, időszaki dühöngő rohamokkal, néha egész évben csak egyszer jelentkeztek, bent kellett tartani mind a kettőt, bár közben nagyon használható, nyugodt, biztos kezű ápolók voltak. Nem, ismerték egymást, a férfi és a női osztály között nem volt érintkezés. Kezelések után egy idő múlva összeházasították őket, kísérletképpen, külön szobát, konyhát kaptak a kert egyik épületében. Nem tudom, minek kellett a konyha, hiszen bent étkeztek az ápolókkal és a szabadon járó betegekkel, hétéves koromig nem tudtam megkülönböztetni őket, nem is tudtam, hogy van másféle ember, az élet nem mindenütt folyik úgy, hogy körös-körül magas falak, minden ajtó zárva, és ha orvos vagy ápoló megy vagy jön, mindig bezárja maga után az ajtót. Kísérleteztek apámmal és anyámmal, azt hitték, vála-hogy elrendeződik az életük, ha kiélik nemi ösztöneiket, nem maradnak társtalanok, mert azt hiszem, az örületben a legszörnyűbb, hogy egészen zárt kör, semmi kívülről nem hatolhat be, csak ő maga van, teljesen társtalanul, és a kör nem tud kinyílni. Talán a konyha is csak arra kellett ahhoz a szobához, hogy családiasabb legyen, előbbi életük külső formáihoz jobban hasonlítson a környezet. Ott szület-

tünk, ott kezdtem gügyögni, csúszkálni, járni, beszélni, onnan kezdődnek első fogalmaim.

Mit gondolsz, ki lehet mosni emlékezetemből a gyerekkoromat? Azt sem tudod, mi az az örültekháza. Oda jársz el legritkábban, csak a pribékjeidet küldöd, a végtelenségig hagyod szenvedni az ottlakókat. Mit gondolsz, el lehet felejteni, hogy mindenki mosolygott rám, volt kedves szava, csak az az asszony nem mosolygott soha, aki világra hozott? Ápolt, gondozott, hagyta, hogy játsszam körülötte, azután évek múlva, már akkor járni, beszélni, futkározni tudtam, még egy gyereket szült, és annak sem tudott örülni, arra sem tudott nevetni, pedig a húgom csupa mosoly és csupa derű, egészséges embereknek talán nem is lehet ilyen nagyszerű gyereke, ha van értelme annak az ostoba szónak, a húgom csupa báj, ami szépség és kedvesség van a világon, az mind benne összpontosul, mintha a sejtek csak azért is szembeszállnának a beteg örökséggel.

Sokszor töprengtem már azon, tudod, mégiscsak orvos vagyok és tisztában vagyok a veszedelmekkel, lehetsége-e, hogy a beteg szervezetekből egészséges enzimek fejlődjenek az új élet sejtjeiben, és hiába viszik magukkal az eredetük tulajdonságait, hiába táplálkozik a támadó új élet a beteg szervezet vérével, csak azt használja fel, ami egészséges? Amikor a húgom esküdt, én családévémet töltöttem a kórházban, nem mehettem el olyan messzire, nagynénémékhez, de nászútra mentek a tengerre, soha nem látta még a tengert, és nagyon vágyott oda, elutaztak, kedvezményes vasúti jeggyel olcsón, hogy lássák, és útközben engem meglátogattak, hogy megismerkedjem a sógorommal. Ültünk a vendéglőben, és néztem a húgomat, és arra gondoltam, hogy van valami csodálatos az életben, a szervezet egyszer csak szembeszáll minden gonoszszággal, bajjal, betegséggel, és kitermeli az egészséget. És hát persze sokszor tudni akartam magamról is, hogy mit örököltem, mindig arra gyanakodtam, hogy az a vad vágy a sebesség után, ami elfog, amint motorra ülök, az a lappangó örület bennem, de hát akkor örült az egész emberiség ezzel a vad hajszával, a sebesség rettentő fokozásával, és akkor én is csak olyan örült vagyok, mint a többi egészséges ember. Sokan azt hiszik, te hajtod az élőket ebbe a rohanásba, hogy minél előbb nyakukat törjék és hozzád kerüljenek, de hát nem igaz, a sebesség összekötötte a világ két végét, és minél gyorsabban érnek el egymáshoz, akik milliók vére árán akarják megváltani a másik világát, annál kevésbé mernek kalandba kezdeni. Nem lehet csigamód mászni, amikor felettem elsúvít egy léglökéses gép.

Azon is sokat törtem a fejem, miért volt az, hogy néha jöttek időszakok, szüntelenül veszekedtünk Kajkával, utcán, étkezdében, egyetemi folyosón, lefojtott hangon még az én kis hónapos szobámban is, martam, és kéjelegtem benne, hogy sír és átkozódik, lobbanékony voltam, minden apróság kihozott a sodromból. De akárhogy vizsgáltam a veszekedéseinket, mindig a hónap végére esett, amikor nem volt semmi pénzünk, vagy vizsga előtti készülődésekre, amikor egymással versengtünk. És mind így veszekedtek körülöttünk, marták egymást, szakítottak, kibékültek, kínozták egymást, és amint átesünk a vizsgán, amint összeroppantunk a nagy feszültség után, egy-

szerre feloldódott minden, úgyhogy Kajka egyszer mondta, hogy legokosabb lenne, ha ezekben a hetekben nem is találkoznánk. Hiszen tulajdonképpen így szakadtunk szét, ami rettentő ostobaság, a végső rohamban lemaradt, én egy fél évvel előbb diplomáltam, mindjárt helyet kaptam a kórházban, azután jött a katonaság, három éve nem tudok semmit róla, azt sem tudom, merre, hova került, talán férjhez ment és gyerekei vannak. Ostoba fejjel elengedtem magam melől, vagy ő engem, ami mindegy, talán szégyellte, hogy lemaradt, pedig nem tehetett róla, háborús gyerek volt, az erdőből hozta, hogy az egyik lábát húzta egy kicsit, ha fáradt volt és nem vigyázott, akkor észrevehető volt, különben lassan járt, ha nem figyelmeztet, észre sem veszem. Akkor, azon az éjszakán mondta el, kitavaszkodott, első-évesek voltunk mind a ketten, késő éjszakáig kint ültünk a parkban, beszélgettünk, már nem is tudom miről, csak a kezdetre emlékszem, a fizikában segítettem neki, egy kicsit nehezen ment, nem egészen értette az összefüggéseket, mintha az ember mindig és mindenben értene az összefüggéseket. Már nagyon késő volt, egyszerre közelebb húzódtott, azt mondta:

— Melegíts egy kicsit. Átfáztam, pedig nekem az veszedelmes.

Ügyetlenül karoltam át, mellemmel melengettem a hátát, addig csak türelmetlen, elsietett, diákos futó szerelmeket éltem át, és azzal akartam leplezni ügyetlenségemet, zavaromat, hogy azt mondtam, hogy lehet fájni, pedig belül magam is dideregtem már. Elmagyarázta, hogy baj volt a lábával, gyerekkorában, amint vége lett a háborúnak, sokáig kezelték, félő volt, hogy egészen sánta marad, mégis rendbejött valamennyire, csak ha átfázik, akkor jelentkeznek a fájdalomok, és ha nem ügyel a járására, akkor meglátszik, hogy húzza a bal lábát, neki pedig vigyáznia kell, mert az ő vidékükön amúgy is bizalmatlanok a női orvossal szemben, a sánta orvosnőnek nem lehet semmi tekintélye, talán állást is nehezen kapna, noha ösztöndíjas. Azután lassan, így egymást átkarolva elindultunk haza. Négy évig tartott az az út, rettentő fiatalok voltunk, és nem értük fel ésszel, hogy ezen nem szabad változtatni. Néha terveztük, hogy megesküszünk, rendszerint elsején, és ezen ne röhögj, okosabb lett volna, hogy amikor elég sokára gyerekkünk lett volna, nem szakítjuk meg a terhességet, de ostobán arra gondoltam, hogy sánta, én meg örültekházában születtem, micsoda gyerek lehet, hogy tudjuk felnevelni, mi lesz belőle, s arra is gondolnunk kellett, hogy az ország két végében kaptunk ösztöndíjat, ha készen leszünk, el kell szakadnunk, honnan tudnánk összehozni annyi pénzt, hogy egyikünket kiváltsuk. Azután valami kis műhiba történt, majdnem hozzád került Kajka, mindig magunkkal vagyunk a legügyetlenebbek, egyik orvos a másikkal. Akkor életemben először sírtam. Hallod, én nem tudtam sírni, nem tanultam meg kicsi koromban, annyi üvöltést hallottam, hogy magam nem mertem üvöltöni akkor sem, ha nagyon fájt, és nem tudtam meghatódni, egyszerűen sosem láttam olyasmit, nagyon későn tanultam meg, úgy látszik, az érzések, hangulatok külső megnyilatkozásai emberi konvenciók, s úgy kell tanulni őket, ahogyan a rendelői szokásokat tanultam. És akkor is sírtam, amikor az után a kegyetlen tél után, akkor sokat fagyoskodtunk, Kajka hazautazott, s a vissza

úton elakadt a vonata, átfázott, nem voltam ott mellette, hogy melen- gessem, rettentő fájdalommal érkezett, és a tanár maga segített, hogy minél előbb eljusson fürdőhelyre, gyógyítsa a lábát. Két hónapig ma- radt el, és azt nem tudta már pótolni, nem mert kimenni a vizsgára, öszre halasztotta. Miért utazott el olyan váratlanul, amikor megkap- tam a diplomámat, azt akarta ezzel mondani, hogy nem varrja magát a nyakamba, vagy tényleg csak arra voltam jó, hogy a diákévek alatt ne legyen társtalan?

Úgy utaztam haza a nevelőszüleimhez, nagyon árván, ők rettentő büszkék voltak rám, én nagyképűsködtem, és belül éreztem, hogy most kellene igazán, hogy Kajka mellettem legyen. A húgom egy évvel előbb érettségizett, mindjárt állásban maradt bent a szomszéd- os városban, csak vendégségbe jött haza, attól egyszerre napfényes lett a ház, láttad volna azt az örök mosolyt a nagynéném és nagy- bátyám arcán, tulajdonképpen mi voltunk az édes gyerekeik, nem volt nekik gyerekük, azért is vállalták, hogy elhoznak bennünket anyámék mellől azután, hogy az történt, de csak most, mikor már kész orvos voltam, vagy legalábbis kezemben volt a diploma, csak most mondták el, hogy anyám nem örökölte a bajt, nem volt senki beteg a családban, csak valami történt vele, senki sem tudta pontos- an, hogy mi, valami elől menekült és belefutott a folyóba, már esz- méletlen volt, mire kihúzták, mesterséges légzéssel nagy sokára térít- tették magához, és eleinte észre sem vették, hogy a vidám lány olyan hallgatóg, sosem mosolyog, csak később látták néha, hogy valami kü- lönös fény villan a szemében. Azt a villanást, azt én is láttam, és nem felejttem el, amíg élek, pedig nem voltam még hatéves. Nyár volt, meleg, rajtam csak valami icipici gatyka volt, kint futkároztam a kertben, és beszaladtam megkérdezni, belemászhatok-e a kertí kis medencébe. Mindig tiltott tőle, talán a fuldoklás emléke élt benne va- lahol elraktározva, nem víziszony volt, maga is rendszeren tisztálko- dott, bennünket is minden héten megfürdetett, nem iszonyodott a csapból folyó víztől, csak a medencéhez nem engedett soha, a maga kurta szavú utasításaival úgy tiltott el onnan, hogy abban a rekkenő hőségben nem mertem bemászni, befutottam, hogy megkérdezzem. Az anyám ott állt a szoba közepén, egy légy volt a két ujjá között, kö- zönséges légy. Még élt, vergődött, de anyám ujjai közül nem tudott kiszabadulni. Ha tudok sikoltozni, akkor sikoltozni kezdtem volna a rémülettől. Lassan, egész-egész lassan szorította össze a két ujját, nyomta szét a legyet, és a szemétől megrémültem. Mintha hályog ereszkedett volna a szemére, s azon úgy tört meg a fény, hogy vil- logott, szinte lángolt a beszökő napfénytől, borzalmas volt a tekintete, nem szólt, s én sem mertem megszólalni, csak álltam, mintha földbe gyökerezett volna a lábam, és néztem, elfutni sem mertem, pedig na- gyon féltem, meg sem tudnám mondani, mitől. Nem tudom, meddig tartott. Csak állt, tartotta a végül egészen összeroppantott, laposra nyomott legyet, nekem úgy tűnt, órákig tartott. Már ebédre kellett volna menni, de nem mozdult, az ápoló jött érte, és kiszedte ujjai kö- zül a legyet, emlékszem, rettentően birkózott vele. Akkor sokáig nem mertem közel menni hozzá, azt sem tudnám megmondani, féltem-e

vagy iszonyodtam tőle. Pedig megint nyugodt volt, végezte a munkáját, rendben tartott minket és az apámat, egészen addig.

Persze, te már akkor jobban szeretted volna, ha nem rohan be értem az ápoló, meg az orvosnő, vagy talán nem is nagyon érdekelt, akkora aratásod volt akkor, mint még soha addig. Sokat nem tudtam még erről, mondták, hogy háború van, de én azt nem értettem, láttam, hogy valami egyenruhások jöttek, kezdtek bejárni az intézetbe, és nekem tetszett az egyenruha, más volt, mint az ápolóké és az orvosoké, és tetszett, hogy teleaggatták a mellüket díszekkel, hogy egész karácsonyfára való kitelt volna belőle, azokkal a díszekkel szívesen játszottam volna. De hamar elment a kedvem tőlük, hallottam, firtatják, hogy apám és anyám nem arról a vidékről valók, el kell őket szállítani onnan, ez már nem a régi ország, tartsa el mindenki a maga bolondjait, így mondták, tudod, volt ott magyar, szerb, német, román az intézetben, és mi, néhány gyerek, akik ott éltünk, minden nyelven értettünk, beszéltünk, nem voltak világos fogalmaink, hogy melyik nyelv melyik nemzeté, és megértettük, mikor azt mondták: Verrückten Irrsinnigen Blödsinnigen. Soha még ezt a szót így nem hallottuk, csak valami tréfás mondatban, ők azonban nem tréfából mondták, azt is, hogy: Wahsinnige. Utóbb mégsem lett belőle semmi, nem tudom, hogy intézték el, csak értünk jött el a nagybácsi és nagynéni, nagyon megijedtünk tőlük, komor, megilletődött, vadidegen emberek, sose láttuk őket, elfogódottak voltak, nagynéném nem tudta, hogyan szóljon hűgához, egy kicsit talán tőlünk is félték, ilyen szülők gyerekei. Azután utaztunk, életemben először ültem vonaton, félttem, ijedt voltam, szerettem volna visszamenni az anyámhoz. De akkor már félttem is az anyámtól, mert alig két hónappal előbb történt.

Az akkor volt, mikor az egyenruhások, ma már persze tudom, a legszorgalmasabb szállítóid, a német SS-tisztek és katonák, kezdtek intézkedni, és arról volt szó, hogy anyámékat elszállítják onnan. Réánk akkor nagyon keserves idők jártak, mint mindig, ha apámat elvezették, és én ha éjszaka felébredtem és hallottam az üvöltéseket, füleltem, felismerem-e a hangját. Mióta a húgom megszületett, mintha megváltozott volna, soha többet nem volt vele baj, még valami halvány mosoly is látszott néha az arcán, emlékszem, nagyon féltékeny voltam erre a mosolyra, olyankor apró gonoszságokkal üldöztem húgomat, belecsíptem, hogy sírjon és sikoltozzon, pedig utána mindig járt megbántam, hiszen oly csöpp volt még, kétéves múlt csak, mikor a felfordulás, zavar kezdődött körülöttünk, és csüngött rajtam, hallgatta, akármit meséltem neki, talán érezte, hogy nekünk nincs másunk, csak mi vagyunk egymásnak, mert az az asszony, aki az anyja volt, sosem dédelgette, és az az ember, akit apjának szólított, soha nem mert hozzányúlni, néha kinyújtotta felé nagy, nehéz kezét, de visszahúzta, csak nézte. Akkor már kilenc napja elzárták apámat, soha ennyi ideig nem tartott a rohama, és ilyenkor anyám, aki különben soha semmiféle érzelmet nem árult el, szörnyen ingerlékeny, ideges, türelmetlen volt, de bennünket még sosem bántott, csak a maga furcsa, kurta szavaival dorgált.

— Húzd az időt. Ott jártam már akkor én is nálatok a szobában, nyúltam feléd.

— Nem tudsz semmit. Kopár szoba volt, nem volt benne semmi könnyen mozdítható tárgy.

— Tőlem óvtak?

— Tőled. Attól, hogy kárt tehetnek magukban, vagy bennünk, vagy azokban, akik néha benéztek.

Anyám aznap kivételesen főzött, mintha apámat várta volna vele, elmosogatott éppen, s a sok lábos, fazék, pléhtányér ott volt az asztalon, készült, hogy beviszi a konyhába. A nagykonyhába, ahonnan elhozta az ebédünkhöz. Halványan emlékezem, hogy valami levél ragadt kint a hajamba, nagy, kócos üstököm volt. Anyám odakapott, én megfordultam, hogy elfussak, és abban a pillanatban. Alighanem úgy kapta el két ujjával a vékony nyakam, mint azt a legyet fogta meg. Utána napokig feküdtem, alig tudtam mozdítani a nyakam. Csak azt tudom, amit elmeséltek, de most, amint így fekszem, mintha látnám a képet, rettenetesen fáj, hátra kellett nyomnom a fejem, mert ki akartam szabadulni, és amint felnéztem, megint láttam anyám szemében azt a furcsa fényt, egészen elhomályosult a szeme. Rugdalóztam és próbáltam védekezni, de rettenetes erővel szorított, lassan, egyre jobban összeszorította a két ujját. Rúgtam, kapálóztam, s alighanem felrúgtam a széket és asztalt, nagy csörömpöléssel lehullott az edény az asztalról, hűgom, aki aludt, felébredt és sírni kezdett, a kertész berohant a csörömpölésre, kiáltozva hívta az ápolót, s jött az orvos, a magasabb, majdnem kopasz, és kiszabadítottak, de már alig volt élet bennem.

Soha többet nem láttam sem az anyámat, sem az apámat. Nem olyan évek voltak, hogy utazni lehetett volna, nem mehettünk hozzájuk látogatóba, bevallom, nem is nagyon kíváncsoztam hozzájuk, inkább a környezet, a megszokott kert, folyosók, irodák, társasbédülő vonzottak. A képek, amelyeket sokáig láttam álmomban. Az a zárt világ, amelyről azt hittem, az egész világ ilyen. Most megint nem vagyok benne bizonyos, hogy nagy különbség van-e a zárt intézet és a körülöttünk zárt világ között, nem tudom, kint vannak-e az örültek, vagy bent. Valami összekeveredett, elmosódtak a határok. Szerettem volna idegorvos lenni, és ha legyűröm ezt a négy évet, amennyire kötelez a szerződés, akkor...

— Nem gyűröd le. Nincs több évéd, hónapod, napod, órád. Perceid vannak.

— Hiába ijesztgetsz. Nem félek a félelemtől. Az ember csak a félelmen keresztül tudja meg, hogy él. Addig nem is tudtam, hogy élek, amíg élettelenül nem szedtek ki anyám ujjai közül. Attól kezdve sokat riadoztam, félttem, és tudom, hogy az életem féltettem. De most még nem félek tőled. Érzem, még eléggé távol vagy, nem érsz el. Ne mondd erre, hogy ez pusztá életösztön, az tart, hogy ellened szegüljek. Az eszméletem figyelni a tüneteket, és orvos vagyok, tudok olvasni a tünetekből. Azt se mondd, hogy nem lehet mindent előre kiszámítani, valamit azért már csak tudunk tenni kaszád élének kicsor-

bítására. Te sem számíthatsz már ki mindent előre, hogy csak suhintasz, és vége, viszed. Összekuszálódnak a számadások, furcsa, elrendezhetetlen, számíthatatlan az élet. Most apám és anyám végső sorsára gondolok. Úgy házasították össze őket, éltek a maguk életét, volt-e lelki életük, volt-e valami belső világuk, azt senki sem mondhatja meg, a gyengédséget nem ismerték, összetartoztak, mert összeszoktak, két csendes, szótlan, külső érzékelésre, érzések, hangulatok kinyilvánítására képtelen ember, dolgosak mind a ketten, olykor váltságos napokkal, bent egy zárt intézetben, ahol az orvos és az ápoló sem maradhatott egészen mentes az idegzavaroktól, nem bújhatott ki a környezet hatása alól, még kevésbé bújhattak ki alóla ők ketten, akik segítettek ápolni, talán segítettek dühöngőt is lefogni, tisztában voltak vele, hogy ezek beszámíthatatlan emberek, olykor talán kivételnek tartották magukat, de erről sem tudok semmit. Olyan volt az életük, mintha nem sok közük lenne egymáshoz, nem közeledtek egymással jóformán semmit, nem beszélgettek egymással.

Tavaly hallottam, mi történt velük. A kórházból, ahol a cseléd-évémet töltöttem, egy beteget el kellett szállítani oda az intézetbe. Kértem, hogy én is elkísérhessem. Nem mondtam meg senkinek, miért, azt sem, hogy mi közöm hozzá, senki sem tudta, hogy ott születtem, és kezdtem az életet. Ha valaki megnézte a születési bizonyítványomat, csak a helység nevét tudhatta belőle. El akartam menni, megnézni, mi maradt meg abból, ami bennem képekben megmaradt, van-e ott még valaki, aki ismert, és akit ismerek. El akartam menni a szüleim sírjához, még sosem jártam ott, és kételkedtem, hogy még meglelhetem, majdnem húsz éve, hogy eltemették őket. Az intézet nem sokat változott. Volt néhány újabb gyógymód, kezelési eszköz, talán a falak színe más, és a kis ház, amely az otthonunk volt, most csak a kertészszerszámokat őrzi gondosan, lakat alatt. Egyetlen ismerős arcot sem láttam, mások az orvosok, a betegek, az ápolók, az ápolónők, a szakácsnő, a kertész, nem is mondtam meg senkinek, hogy mi járatban vagyok, csak a betegről beszélünk, átadtam az iratokat, elmondtam néhány észleletet. Azután mégis engedélyt kértem, professzionális érdeklődésnek mondtam, körülnéztem, vezettek is, kulcsot adtak, mondtam, szeretném magam specializálni, és benéztem a régi ismerős termékekbe, társasszobákba, megnéztem a dühöngők osztályát is, amelyet sosem láttam, és odaképzeltam apámat, amint fetreng és kínlódik.

A folyosón szembe jött velem egy alacsony, kövér, középkorú nő, csodálkozott, hogy mászkálok, szigorúan felelősségre vont, aztán mentegetőzött, mikor mondtam, hogy orvos vagyok és kulcsot kaptam. Ahogy néztem, figyeltem kék szemét, kezdett ismerősnek látszani, megkíséréltem, hogy fiatalabbnak, soványabbnak lássam, hirtelen megkérdeztem, nem volt-e itt húsz év előtt, akkor új, fiatal, kezdő ápolónő, egyszerre neve is eszembe jutott, Szvenka nővér, mondtam. Csodálkozva bólintott.

— Maga az egyetlen, aki még emlékezhet, mi történt velük — mondtam, megneveztem a szüleimet, de nem mondtam meg, mi közöm hozzájuk, alighanem szégyelltem, ahogyan mindig szégyelltem,

hogy a szüleim az őrültekházában laktak, és amikor egyszer mégis beszélnem kellett erről, azt hazudtam, ápolók voltam.

— Emlékszem rájuk — felelte —, itt voltam, amikor átvonult az arcvonal, és az történt.

— Mi történt? — kérdeztem, mert igazán nem tudtunk semmit, hónapok múlva érkezett értesítés, hogy gyors egymásutánban mind a ketten meghaltak. Húgom meg én még kicsik voltunk, nem is egészen értettük, nem utazhattunk.

Elmondta aztán a nővér az egész történetet, persze, az elejét nem tudta, csak annyit hallott belőle, mert, ismételte többször, sok szó esett akkor erről, valami vizsgálat is indult, de hát nagy felfordulás volt, nagy volt a zűrzavar, nem tisztáztak semmit. Amint közeledett a front, hallatszott az ágyúzás, apám egyre nyugtalanabb lett. Már állandóan fülkében kellett őrizni, bár nem dühöngött, de az orvos mondta, hogy veszélyes lehet. A helységen egyre vonultak át visszavont német seregek, feltörték az intézet raktárát, fosztogattak, alig maradt annyi élelem, hogy naponta valami vékonyka levest főzhesse nek a betegeknek. Emiatt is rohamosan romlott az állapotuk. Akkor egy nap jött valami barna inges, fehér harisnyás csoport, kihívatta az igazgató-főorvost, és kijelentette, hogy leellenőrizte a betegeket, biztosan kommunistákat rejtegetnek, meg katonaszökevényeket. Az igazgató tiltakozott, figyelmeztette őket, hogy maguk is életveszélyben vannak. Erre revolverral a kezükben kezdték végigjárni a termeket, mindenkit szimulánsnak neveztek, mindenkivel ordítottak. Fel kellett nyitni minden ajtót, a betegek kiözönlöttek, nyugtalanok voltak. Mikor apám is kijött, jól megtermett, erős, izmos ember volt, aznap nagyon csendesesen viselkedett, jámboran ment, ahova mondták. Kint álltak az udvaron, csöpörészett az eső. Anyámról még nem tudtak, úgy látszik, csak akkor akartak bemenni a házukba. Mikor apám meglátta, hogy hozzánk indulnak, és bentről meghallotta anyám hangját, elsöpört maga előtt mindenkit, és a belépni akaró férfit elkapta hátulról, az nyekkenni sem tudott, abban a pillanatban megfojtotta, s a következőnek akart nekiugrani, de ez, ahogy tartotta kezében a revolvert, közvetlen közelből belelőtt, és szíven találta.

Apám meghalt, anyám annyira összetört, hogy behurcolták a főépületbe, és ott őrizték. Apámat eltemették, anyám nem is mehetett el a temetésre. Másnap reggelre azonban eltűnt. Keresték az egész intézetben, azután keresni akarták odakint, de utcai harcok folytak egész délelőtt, délutánra olyan nyugtalanság volt az intézetben, hogy gondolni sem lehetett a keresésére. Csak másnap jöttek parasztok a hírrel, hogy elvonultak a németek. Elmondták, hogy kint a temetőben egy asszony ül az egyik síron, nem is ül, hanem kézzel kaparja, meg kellene nézni, ők nem mertek odamenni. Anyám volt. Éjszaka a teremben, amikor az ügyeletes ápolónő elbóbiskolt, kilopta zsebéből a kulcsot, és kiszökött. Hogyan találta meg a koromsötét éjszakában a temetőt, ahol sosem járt, hogyan lelte meg apám sírját, ez az élet furcsa titkai közé tartozik, talán sokáig bolyongott, talán az első hajnali fénynél olvasta el a fakeszthen apám nevét. Úgy kellett elvon szolni a sírtól, nem akart eljönni, egyre azt hajtogatta, hogy nem halt

meg, élve eltemették, de ő kikaparja onnan, kiszabadítja, nem adja oda. A csendes, szótlán asszony beszédes lett, jajveszékelt, sírt, átkozódott. Nem dühöngött úgy, ahogyan a dühöngők szoktak, úgy gyászolt, ahogyan egy asszony gyászolja az emberét, asszony, akinek a szíve szakad meg a bánattól, az a szív, amely eddig soha, soha semmiféle érzést nem tudott kimutatni. És csakugyan megszakadt benne valami. Napokig sírt, a gyerekeit követelte, egyszerre emlékezett ránk, hívogatott minket, sírt, sírt, nem evett, nem aludt, és végül a nagy feszültségtől megpattant agyában egy ér, és vége volt.

Én már alig találtam meg a sírjukat, benőtte a gaz, a bozót, a kóró belepte, az egyik fa végleg kidőlt, nem látszott rajta a felirat, csak az anyám fáját lehetett még valahogy kisillabizálni, és abból sejtetem, hogy az ott mellette az apám sírja. És akkor az jutott eszembe, amit egyszer a pajtásom az egyetemen, egy fiatal zsidó egyetemi hallgató mondott a barátunknak, aki panaszolta, hogy árva, azt mondta neki:

— Te legalább tudod, hol vannak eltemetve. Gondolatban mégis odajárhatsz. De az enyémeik alighanem Auschwitzban égtek el, csak a sebet érzem, gyászolni sem tudom őket.

Akkor azt hittem, mindegy az, merre szóródnak szét az elvesztettjeink. És mégsem mindegy. Az élet örök, egyre folytatódik, és mindenki addig él, amíg a mások emlékezetében megmarad, én még élek és emlékezni fogok apámra és anyámra, és azzal a sírral lett teljes az emlékek, az az emlék, amely sokáig szégyenként égetett és azt juttatta eszembe, amikor az anyám engem... Úgy látszik, a sejtek életében van valami, aminek nem szakad vége, a sejtjeimben benne van az anyám, most már más a kép, amelyet őrzök, más a hang, ahogyan anyám szólt hozzám. Húgomnak csak annyit írtam meg, hogy jártam szüleink sírjánál. Szüleink... milyen rideg szó, hivatalos, merev, nincs benne semmi simogató. Jó lenne most sírni, odamenekülni valakihez, aki elűz téged. Ne kapkodj, ne markolászd hideg csontkezeddel a szívem, lélegzem, ha nehezen is, lélegzem, de ha így megmarkolod a szívem... kevés a vér, kevés az oxigén, tudom, mintha enphisemam volna, nem húzódik eléggé össze a tüdőm... de nem hagyom magam... erőszakkal mélyet lélegzem, az sem baj, ha szúr, amaz a fájdalom rosszabb, és most még a többit nem érzem, lesz majd nagyobb fájdalom, kínlódom még majd eleget, de egyelőre nem mozdulok, nem keresem, hogy mim tört össze, a lábom talán nem, az már nagyon fájna, valami olyasmi történt, ami majd csak később, holnap, holnapután kezd fájni igazán...